

Проф. др САША МАРКОВИЋ
Универзитет у Новом Саду
Педагошки факултет у Сомбору
Е-адреса: milnik.markovic@gmail.com

НАЦИОНАЛНА ИДЕЈА СРБА – ИЗМЕЋУ САМОУВЕРЕНОСТИ И САМОПОУЗДАЊА

САЖЕТАК: Развој националне идеје Срба је слојевита, комплексна и историјски дуготрајна појава. Њен састав обилује палимпсестом многобројних идеја насталих у различитим тренуцима борбе за ослобођење и формирање државе. Сваки од тих слојева израз је занимљивог приступа у којем су се преплитали и рационални приступ и неоодољива моћ емоције. Мотив за патриотизам је проналажен у романтизованој представи о сопственој прошлости. Представа је, захваљујући прихватању образовања, могла да буде примеренија реалности, али јој је тада мањкало воље за успехом у остварењу амбициозног циља, а могла је да постане и имагинарнија, а тада је, ношена идолима, тежила да преброди замршену стварност. У једном тренутку се развијало самопоуздање, у другом самоувереност. Граница између њих није јасно уочљива и искључиво опредељење за једну од њих је могло да

онемогући национални развој. Излаз из противуречности је суочавање са националном идејом Срба и њеним изразом, без идеолошких примеса које је величају или негирају.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: нација, идеја, Срби, образовање

„Национално путовање” Срба

Национална идеја је друштвена појава остварена у историјском процесу савремене епохе (последњих неколико векова) и представља идентитетску афирмацију народа у околностима његове политичке модернизације и успостављања суверености на одређеној територији, а која је до тог процеса била, препозната као етничка, а не политичка целина, недовољно стабилно географски уобличена у целину. Она је захтевна и било је народа који нису успели да је осмисле, те су постали део других нација. То се догодило услед тихог задовољства проистеклог из самодовољности које је сводило идентитет заједнице на љубоморно чување својих посебности. Инсистирање на томе у околностима новонасталог процеса националног уобличавања постало је претња и самом опстанку, али се она, услед ароганције није јасно препознала. Ова појава, доласком нових генерација које су биле изложене снажнијем утицају модернизације, постала је део скромне обичајности и затворене традиције која није могла да удовољи њиховим новопрепознатим идентитетским прохтевима. То је значило, најпре таворење, а потом и свођење етничке заједнице на регионални национални изданак.

Њихова „утуљеност”, односно „хазарски сценарио” потпадања под друге и засигурност нестанка проистицала је из одбацивања и негирања развоја у којем се „животне навике брзо мењају”. Иако је постојала претња због живота под османском окупацијом и потребе изолације од претећих утицаја који мутирају карактер у правцу одбацивања свега до тада

препознатог, Срби нису дозволили да обазривост прерасте у параноју од прожимања. Чврсто ослоњени на духовни темељ који су изнова учвршћивали јачањем вере, истовремено негујући традицију, суочавали су се с новим идентификационим изазовима, кроз смело прихватање процеса конституисања нације.

То су чинили из разлога што је овај процес препознат као савремени израз народне борбе за слободу и политичко и територијално уобличавање слободне државе по узору на епоху династије Немањића. Историјска иницијатива у вези са сопственом националном идејом, развојем идентитета и националног карактера није препуштена моћним империјама да их усисају у своју владарску претенциозност, него је од зачетка Српске револуције¹ 1804. године стимулирана као независан и осетљив слободарски приступ уз спремност на пожртвовање. Био је проактиван у пробијању кроз неизвесна искушења, чврсто, а не инацијски ослоњен на традиционалне вредности и духовну потпору Цркве. Тај ослонац подразумевао је човекољубље које су егоизам и неповерљивост сопствене потребе националног развоја ублажавали у разложну потребу националне одбране. Из тог разлога је и Николај Велимировић скренуо пажњу да је „прва и основна врлина правог хришћанина да не буде искључив и ускогруди родољуб који велича сопствену нацију, а мрзи и презире све остале.”²

У дијалектици многих противуречности које су се окомиле на идентитет малог народа на геополитичкој ветрометини Балкана, било је и тешких тренутака који су захтевали

¹ Леополд Ранке, *Славна револуција*, Српска књижевна задруга, Београд 1991.

² Николај Велимировић, *Православни погосейник за 29. август 2021*, Издање епархије Нишке, објављује Манастир Светог Димитрија из Дивљана и књига знамења из Пирота, Ниш 2021, 38.

велико пожртвовање и највиши домет патриотизма. Некада са мање, некада са више успеха, Срби су претрајали. Национална идеја дубоко је укорењена и незаобилазни је чинилац идентитета. Нису је обесхрабриле нити југословенске интегралистичке, нити југословенске интернационалистичке, као ни национално егзалитарне идеологије.

То је било могуће једино кроз неговање одмереног и уравнотеженог пута националног израза. Истовремено, без претенциозности и отклона. Појавила су се упозорења да „безумље национализма... нагриза и делове нашег народа.” Она нису била противна неговању националне припадности, сасвим супротно, она су га подстицала тиме што су одбацивала његов развој у правцу одбојности и ароганције према другима. „...Морамо неговати свест о тој припадности, морамо развити, а не пригушити национално осећање, али не тако да подстакнемо мржњу према другим народима, као да тобоже не можемо живети заједно с другима јер су друкчији од нас...”³ Једну од најзначајнијих улога у том процесу имало је васпитање народа као „прворазредан задатак културе”⁴ које је истовремено било отклон од „неизмерно дуге линије јадиковки”⁵ коју су неки изузетни историчари препознали као малодушност и слабост националног карактера Срба.

Ослоњено на овај културни миље и неодвојиво повезано са њим, одлучујућу улогу у одбацивању злоупотребе националне вредности кроз националистичку уобразиљу имало је образовање и то оно „право хуманистичко образовање” које „не брише и не поништава националне разлике и осо-

³ Михаило Ђурић, „Разговор у Студентском граду”, *Србија и Европа*, ВИГЗ, Бонарт, Београд 2003, 75–78 (76).

⁴ *Исјо*.

⁵ Милорад Екмечић, „Национални идентитет, синтетичке нације и будућност демократије”, 19–75, *Дијалог прошлости и садашњости*, Службени лист СРЈ, Београд 2002, 79.

бености, него их чува и оплемењује.”⁶ Уједно „оно је велика школа родољубља у служби човекољубља.”⁷ Критичари овог приступа замерају концепт универзалности образовања које наводно нарушава националну аутентичност Срба.

Образовање је античка традиција истраживања и усвајања нових сазнања без обзира на њихову наклоњеност или ненаклоњеност постојећем предубеђењу. Његове границе ван спознатог у односу на непознато, не постоје и необазрив је на потребе самодовољности било које врсте, па и националне. Са друге стране национални израз и треба да усваја образовање без редукције јер на тај начин оно афирмише најквалитетније националну припадност као вредност која не зазира од спознајног напретка и постаје део људске епистемолошке заједнице преко афирмисане националне припадности. „Управо као присталице и поборници класичног обрасца образовања морамо знати да се не може одгајити никакав универзални човек који није претходно освешћен као човек одређене нације, одређеног језика, одређене историје.”⁸

Идеолошки изазови током двадесетог века условили су сумњу у ову тврдњу. Најпре је постојало становиште етноцентричног типа које је „затвореност нације у саму себе”⁹ тумачило као „веровање како је универзална.”¹⁰ Конвергентно становиште овој тврдњи замерало јој је идеализам у околностима империјалистичких амбиција¹¹, потом нарастајућег

⁶ Михаило Ђурић, „Огледало српско”, *Србија и Европа*, БИГЗ и Бонарт, Београд 2003, 49–58 (55–56).

⁷ *Истио*.

⁸ *Истио*.

⁹ Коста Николић, *Српска књижевност и њојшика (1945–1991), главни њокови*, Завод за уџбенике, Београд 2021, 403.

¹⁰ *Истио*.

¹¹ „Императори и империје су били стари, али је империјализам био сасвим нов”, Eric Hobsbawm, *The Age of Empire, 1875–1914*, Vintage books, New York 1987, 60.

развоја милитаризма¹² као нагонског приступа решавању међудржавних проблема и друштвених криза, политичке дволичности у дипломатској комуникацији и ароганције силе. Одатле и констатација једног од најпозванијих историчара прошлог века да је немогуће помирити националну припадност са критичким приступом на којем инсистира образовање јер она не уважава наклоност и убеђења онога ко намерава да донесе сопствени суд. „Ниједан озбиљан историчар нација и национализма не може да буде посвећени политички националиста... сем уколико историчар напусти своја убеђења када улази у библиотеку или радну собу.”¹³ Ова критика да је неверљиво да се бавимо проучавањем националне историје народа којем припадамо, а да притом не упаднемо у замке сугестивне наклоности и некритичног панегирика, има снажну подршку у друштвеном искуству „кратког двадесетог века”, огрезлог у острашћеном изразу националног идентитета, било егзалтираног, било потцењивачког и игнорантског типа.

Хобсбаумово решење овог интелектуалног проблема било је сведено на наочиглед једноставан, али најтежи приступ „ограђивања од самог себе”, односно подвојености истраживача и политичког актера у нама, тако што ћемо, у зависности од потребе једно одбацити. Такав ниво одговорности и зрелости тешко је остварив, а његова искрена манифестација увелико је замагљена дволичним понашањем као претензијом на стереотип свакодневице¹⁴. Осим тога, трансформација

¹² „Милитаризам је... најснажнији од свих инстиката”, Karl Liebknecht, *Militarism*, New York 1917, 2.

¹³ Eric Hobsbawm, “History and Illusion”, *New Left Review* (1996), 220: 116–125 (119).

¹⁴ Саша Марковић, „Хипокризија као претендент на архетип недореченог у политичкој мисли код Срба”, *Српска њолијичка мисао*, 2015, 47(1): 57–70.

друштва и државе у пројекат који би уважавао слободоумље и право на сопствено политичко мишљење, а која би подржала развој мислећих без ограничења и обесхрабрила притворност, није била уочљива у историјском искуству подељеног света 20. века.

Могуће решење ове противуречне ситуације јесте неговање појединца који ће онемогућити развој идеологија које гуше његову интелектуалну и сваку другу приватност и трагају са масовном солидарношћу у подршци редукованој политичкој и националној свести која не подстиче ништа друго осим катехизиса сопственог учења. Супротстављање његовој догматизацији према мистицизму основа је поруке о потрази за „новим човеком” који зазире од идолопоклонства али подржава узорност и мисаону водиљу појединца.

Такве појединце треба да негује интелектуална елита која разборитим и проницљивим преиспитивањем сазнања, које се стално увећава, контролише своје нагоне и емоцију, тако што их преобликује у подршку сопствене разборитости и еманципације патриотизма. Такви интелектуалци видљиви су и у српском народу. Поједини међу њима, попут Исидоре Секулић и Вељка Петровића, „припадају врсти интелектуалиста, код којих је васпитање надвладао нагоне, мисао постала претежнија од маште. Они су без великих мистичних екстаза, људи од мере и од реда, без јаким примеса примитивности и неоварварства, ближи књижевној еволуцији него револуцији, у вези су с традицијом, имају углавном и у већини више образовања и артизма него елементарне снаге.”¹⁵

Наклоност „еволуцији” у односу на „револуцију” проистиче из радозналости и склоности према разумевању уз становиту задршку и незаобилазну скепсу према потреби

¹⁵ Милан Кашанин, „Писци из Војводине, пред рат и после рата”, *Лейтмотив Мајице српске*, књига 303, свеска 1, Нови Сад, 1925, 39–45 (43).

за убрзањем и форсирањем процеса за које је историјско искуство утврдило да је немогуће да се догоде пре него што их одређено време не учини зрелим и довољно прихватљивим. Такви процеси одишу синкретизмом и спајањем старог и новог уз одрживу равнотежу испољавања. Тако је изгледало и „сливање трезвеног и опрезног реализма као специфичне римске врлине с одликама хеленског духа и са богатством хеленске културе...”¹⁶ Овај карактер културног и одмереног испољавања националног карактера био је видљив у часописима у којима није недостајало амбиције за афирмацијом вредности. Тако је *Нови Србин*, часопис с почетка прошлог века, а под уредништвом Васе Стајића, следећи ову замисао, протежирао „културни национализам” Срба.

Чланак Исидоре Секулић о њему био је инспирисан постојећим стањем српског националног идентитета и околностима које су могле да допринесу његовом развоју. Успеси војске Краљевине Србије у Првом балканском рату, у великој мери неочекивано за водеће европске државе, довели су до својеврсне затечености, а потом и неодрживости њихових дотадашњих војно-дипломатских погледа на Србију. Њихова корекција била је неминовна, а „касабски”, односно провинцијални наратив о српству морао је да се трансформише или је могао да буде непријатно превазиђен. У том погледу било је и оних који су такав приступ одбацили, усвајајући други, чисто потцењивачки, управо из разлога што је, за њих „пијемонтско-слободарски” карактер националне борбе Срба био израз државно-територијалне претње. Аустроугарска монархија била је очити пример ових погледа, а сваки национални интерес Срба, без обзира на меру његовог домета, ометан је из посесивних политичких разлога који

¹⁶ Милош Н. Ђурић, *Философски сјиси*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1997, 458.

су јачали напетост на Балкану. Одговор на ову националистичку бруталност био је видљив у спремности на самоодбрану, а покушај његове трансформације у пренаглашени одговор који звучи попут претње којом је инспирисан, онемогућен је човекољубљем српске националне идеје.

Начин на који су поједини српски интелектуалци покушавали да тензију ублаже налазио се у апелу којим су захтеване одговорност и уравнотеженост приликом експресије српске националне идеје. Придружујући се националном заносу услед успеха, Исидора Секулић је скренула пажњу да је, након достојне прославе, било потребно преузети одговорност у изразу сопствене националне идеје.¹⁷ Инспирисана постојећим промишљањем српске националне идеје и склона јачању одговорности, Исидора је остала доследна и упозорила је да национализам треба да се одупре ирационалном мистицизму.

То упозорење није имало намеру да обесхрабри „недогледан национални оптимизам”¹⁸ који је бујао захваљујући изненађујућем успеху војно-политичке доктрине Краљевине Србије, него напротив да га промовише као тековину примамљиве најшире културне мисије Срба. Зато Секулић и пише: „у том национализму требало би да нема мистике, треба савлађивати мистицизам. Тај национализам треба да је и по суштини и по облику чиста, висока култура. Култура у најбољем смислу речи. Морал, хуманизам, етика, честитост.

¹⁷ Саша Марковић, Снежана Бесермењи, „Културни национализам у политичкој мисли код Срба почетком 20. века”, *Српска историјска мисао*, 2011, 4: 377–394.

¹⁸ Јован Скерлић, *Историја нове српске књижевности, Антологија српске књижевности*, „Антологија српске књижевности” је пројекат дигитализације класичних дела српске књижевности Учитељског факултета Универзитета у Београду и компаније Microsoft, Београд 2009, 341. Доступно на: http://biblioteka-np.org.rs/wp-content/uploads/2020/05/Istoriija_nove_srpske_knjizevnosti.pdf. Приступљено: 25. 7. 2021.

Ваљаност и честитост и првокласност не само српска, него човечанска...¹⁹ Исидора Секулић је са правом указала да „националност није, као што се обично мисли, загађивање, мржња на све ненаше и претња песницом из велике одвојености и отуђености. Национализам је и у том, у суровом елементу народног живота, али стални, еволутивни национализам је ведро лице, отворена памет, отворено срце, несребичност, култура у најлепшем облику”.²⁰

Она је овим чланком намеравала да повеже и опште људске вредности са самосвојношћу националног израза указујући на њихову условљеност. „Не помаћи, него дићи треба линију националног нашег живота. Други, нов, сложенији облик треба да добије наша тежња за националним напретком. Треба да дође ново схватање, мисао уопће, не о нашем одношају према појединим пријатељским или непријатељским народима, него према човечанству... Јер само ствар човечанства је стално велика, опћа и света, и тек кад се и ми с њом свежемо, наши циљеви постају апсолутно оправдани и моћни. Иначе, код културног националца настају часови смућености, незадовољства, сумње и патње, због уског једноликог схватања... Док смо уско и само својски национални, а не и човечански национални, не можемо имати високих максималних радова.”²¹

Ово својерсно упозорење Исидоре Секулић имало је утицаја и на касније стваралаштво истакнутих писаца. „Ми културу не видимо у државним границама, нити нам се границе српског језика чине границама културе; политичке, друштвене, језичке границе нису и критеријуми културних

¹⁹ Исидора Секулић, „Културни национализам”, *Нови Србин*, јануар–јун 1913.

²⁰ *Исидо*.

²¹ Исидора Секулић, „Културни национализам”, *Нови Србин*, јануар–јун 1913, 28.

вредности. Под националним својствима културе подразумевамо 'примарне особености' народа и његове специфичне историјске садржаје и вредности исказане нашим језиком. Величину националне културе ценимо по опсегу општељудског у њој, по тежњама ка интегралној људскости, по спремности и снази усвајања културе читаве људске заједнице."²²

Овај наратив, препознат код Исидоре, био је уперен у правцу обуздавања егзалтације из које је могла да следи недовољно сагледива ароганција националне идеје према изразима истоветних осећања других народа, а чији је пример спутавајуће политике била управо Дунавска монархија. Његов подстицај било је и стваралаштво Јована Цвијића. У свом невеликом, али значајном тексту из 1907. године под називом „О националном раду”, Цвијић је заговарао „истински патриотизам”, а не „патриотизам фразе”, а потом је упозоравао на сву одговорност и комплексност са којим се сусреће мала и млада нација. Његова мисао била је уперена против националне идеје засноване на мржњи према другим народима²³ и у тој својој намери ослањала се на ставове других утицајних личности међу Србима.²⁴ Цвијић је свој став додатно образложио. „У свима изложеним погледима о националном раду, погледима који се оснивају само на праву и на народној

²² Добраца Ђосић, „Како да стварамо себе”. *Српско ишћање у XX веку: Лична историја једној доба*, Службени гласник и Библиотека Сведоци епохе, Београд 2009, 17–39 (38).

²³ „За разлику од патриотизма који представља природну љубав према отаџбини, национализам од сопствене нације прави идола, а притом мрзи и угрожава друге народе. Отуд се национализам лако претвара у шовинизам и расизам.” Михаило Ђурић, „Огледало српско”, *Србија и Европа*, БИГЗ и Бонарт, Београд 2003, 49–58.

²⁴ „Три национализма у Грка, у Бугара и у Срба, искључују се међусобно до невероватних граница”; Стојан Новаковић, *Балканска ишћања и мање историјско-йוליичке белешке о Балканском йолуосйрву 1886–1905*, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд 1906, 68.

снази, не сме бити ни трага од онога што се зове шовинизам. Право национално осећање не сме да буде осећање мржње према другим народима, затим не сме да буде прецењивање своје вредности и права а потцењивање особина и права других народа... Обожавање, култ, прецењивање самога себе код народа је исто тако злочесто као и код појединаца... Шовинистичке тежње одговарају демагогији у политичком животу.”²⁵ Да би се то остварило, по њему, „универзитет мора да буде носилац националне мисли”, односно образована интелигенција која ће морати све више да „комуницира и да долази у додир са културним светом.”²⁶

Цвијић је указао на све већи значај науке у формулисању и националних ставова. То је подразумевало развој постепености и стрпљења током дуготрајног рада са неизвесним исходом. Тенденција развоја политичке мисли намеравала је да усвоји овакав приступ.²⁷ На тај начин је дошло до својеврсног синкретизма научних достигнућа и политичке интуитивности у развоју националне идеје. Тако остварено заједништво трудило се да не дозволи да интуиција загосподари мишљу и учини је својим слугом, али је обесхрабрена и научна сувопарност која намерава да загаси сваку емоцију и дерогира вољу. Искакање ирационалног испред рационалног или обрнуто скривало је много непознаница које су нагрисале тек уочену стабилност и континуитет идентитета Срба. Цвијић је, у потпуности свестан дисконтинуитета у процесу стварања идентитета, у својим истраживањима трагао за елементима дуговечности, који би очували српски народ током разних изазова. Он је искорак из идентитетског посртања, који изнова изненађује својим појавним облицима,

²⁵ Јован Цвијић, *О националном раду*, Београд 1907, 22.

²⁶ *Исти*, 18.

²⁷ Љубинка Трговчевић, *Научници Србије и стварање Југославије*, Народна књига и Српска књижевна задруга, Београд 1986.

желео да учини моралном чистотом и маргинализовањем злоупотреба. „Уз логику и пред логиком треба да иду моћ посматрања и интуиције, а у друштвеним питањима и јарко развијено морално осећање. Без њих је логика сува, неплодна и често нетачна.”²⁸

Треба истаћи да овакав став неговане проицљивости најчешће није наилазио на разумевање и тумачен је као потпуно излишан опрез колико год он био близак ситуацији на терену. „Реализам је период депресије српске национално-ослободилачке идеологије.”²⁹ У том тренутку реализам није био „депресивни” тренутак идеологизоване слободарске идеје само Срба, него је доживљен као слабост и код многих других народа спремних да по сваку цену своје слободарске тежње остваре без обзира што би, хипотетички, на тај начин, због сопствене необузданости, могли да онемогуће идентичне тежње других.

У таквим околностима „историја је сиров материјал за националистичке, етничке и фундаменталистичке идеологије, као што су чауре мака сиров материјал за хероин.”³⁰ У намери да се одбрани од сопствене самокритике и покаже се успешном у превазилажењу националних раздора, моћне европске државе, с почетка прошлог века су стигматизовале балканске народе као расадних мржње у односима међу народима.³¹ Притом је мржња била израженија уколико је расна и историјска блискост била присутнија. Малобројни су били они спремни да у осврту на сукобе на Балкану препознају утицај и рефлексију сопствених националистичких антаго-

²⁸ Јован Цвијић, *Говори и чланци*, Сабрана дела, књ. 3/1, САНУ и Завод за уџбенике и наставна средства Београд 2000, 357.

²⁹ Јован Деретић, *Културна историја Срба*, Београд 2018, 274.

³⁰ Милан Суботић, „Ерик Хобсбаум: историчар у потрази за будућношћу”, *Филозофија и друштво*, 2009, 1: 159–192 (160).

³¹ Марија Тодорова, *Имагинарни Балкан*, Библиотека XX век, Београд 2009.

низама и сукоба који су обележили европску цивилизацију у првој половини прошлог века. Тада су, без обзира на „гурање под тепих”, нагомилани нерешени проблеми, потискивани нецелисходним политичким и дипломатским потезима, испливали на површину и принудили свет да се суочи са промашајима за које се веровало да су превладани. „Нејасна, прожимајућа мржња”³² постала је водила поступака националних интереса и државних доктрина. Агресивна политика³³ је прихваћена као једино решење за остварење или за спутавање прекомерних циљева, а рат³⁴, као њен најделотворнији инструмент.

Уместо суочавања са сопственим реализмом, европски наратив је потискивао опасност од конфликта у сопственим државама и нацијама и ишао је у правцу откривања наличја кроз све дубљу геополитичку и историографску „варваризацију” Балкана³⁵, пре свих Срба, који су крајем прошлог века постали и креатори најморбиднијих појава попут „нациобалистичких ратова”³⁶ и зачетници „етничког чишћења”³⁷ – насилничке појаве одузимања права на живот, без преседана.

Неприхватање и одбијање оваквог становишта једино је могуће уз критички осврт према њему, односно указивањем на историографску неутемељеност, на подређеност матрици србофобије и на суочавање са преседанима који су довели

³² Хана Арендт, *Извори тоталитаризма*, Феминистичка издавачка кућа, Београд 1999, 375.

³³ Fritz Fischer, *Germany's aims in the First World War*, Norton Company, New York 1967.

³⁴ Fritz Fischer, *War of Illusions, German Policies from 1911 to 1914*, Norton Company, New York 1975.

³⁵ Марија Тодорова, н. д.

³⁶ Милорад Екмечић, „Национални идентитет, синтетичке нације и будућност демократије”, у: *Дијалог прошлости и садашњости*, Службени лист СРЈ, Београд 2002, 19–75 (19).

³⁷ Холм Зундхаусен, *Историја Србије од 19. до 21. века*, Клио, Београд 2008.

до таквих негативних генерализација, а ради њиховог веродостојног расветљавања. На тај начин се демонстрира спремност да Срби, национално посвећени, а не национално острашћени, оповргну критику да су иницијатори и креатори „национализма судњег дана”³⁸, односно балканске националистичке рапсодије. У том контексту, треба се суочити са оновременом констатацијом која је истицала да је „Балканско полуострво и сада позорница букварске љуте националне борбе међу народима сродним и несродним.”³⁹

Историјско наслеђе балканских народа се територијално и културолошки преплиће и често је немогуће повући јасну линију разграничења припадности, а да то не изазове самоувереност једних на рачун потиснуте осветољубивости других. Једини начин да се ово међусобно национално подозрење превазиђе налазио се у „њиховом властитом споразуму и уништењу међусобних раздора”⁴⁰, да притом „нико не може наудити другоме, а да тим самим себи не науди”⁴¹ и огради се од сопствених „фантастичних етнографских карата и још фантастичнијих претензија”⁴², у потрази за, како је истицао Стојан Новаковић, „равнотежом балканских држава.”⁴³

Упркос томе што се показало да је појам нације „замамно двосмислен”⁴⁴ јер готово неухватљиво осцилира између разума и емоције, као и да је његов „-изам” противан Јеванђељу⁴⁵

³⁸ Милорад Екмечић, *Дујо крештање између клања и орања. Историја Срба у новом веку (1492–1992)*, Београд 2015.

³⁹ Стојан Новаковић, *Балканска историја и мање историјско-политичке белешке о Балканском полуострву 1886–1905*, Државна штампа-рија Краљевине Србије, Београд 1906, 377.

⁴⁰ *Ист.*, 401.

⁴¹ *Ист.*

⁴² *Ист.*

⁴³ *Ист.*

⁴⁴ С. Ј. Н. Hayes, *Essays on Nationalism*, New York 1966, 6.

⁴⁵ Радован Биговић, „Православље и верска толеранција”, *Култура*, 1993: 91–92.

неприхватљиво је његово негирање, а неодрживо је његово одбацивање као превазиђене историјске и друштвене појаве. Нација егзистира, а облик њеног испољавања могао је да се пронађе у процепу ригидности постојећег и императива напретка и тада је била револуционарно, односно искључиво оријентисана и самоуверена у изразу, или је могла да постане одмерена и сталожена поспешујући на тај начин сопствено самопоуздање. У избору овог другог облика, просвета је одлучујући чинилац њеног развоја. Међу корифејима овог напретка, на простору Војводине били су Никола Вукићевић⁴⁶, вишедеценијски управник учитељске школе – Препарандије у Сомбору, и његов надзорни инспектор Ђорђе Натошевић. „Образовани људи су конзервативни, и не дају се лако ни револуционарним идејама збуњивати, ни социјалистичким ни комунистичким претераностима и лудостима заносити. Образовани људи остварују себи права и слободе мирним реформама, а не оружјем и проливањем крви. Само образовани народ кадар је слободу стећи и одржати, и само он довољно вештине, снаге и одушевљења има, да је зна ценити бранити и сачувати. *Vis consilii expres mole ruit sua.*”⁴⁷ (Без памети не вреди ни снага).

Према закључку

Наша намера није била да створимо идеалистичку парадигму одмереног националног карактера. У томе би нас демантовали многобројни примери где су угледни људи,

⁴⁶ „Тај заслужни муж, тај једини представник целокупне педагошке и методичке науке у оностраном Српству, тај Нестор наше скромне, школске књижевности и учитељ учитеља...”; *Сјоменица (1853–1893). Чейргесе-йіојодишње йрославе учийшељској и књижевној рада Николе Ђ. Вукићевића*, Сомбор, 1893, 11.

⁴⁷ Ђорђе Натошевић, *Народна школа, чланци из српскога дневника, 1860. и 1861*, Нови Сад 1861.

историјски утицајне личности, били управо најистакнутији носиоци заноса националне борбе и револуционарних идеја. Међутим, била нам је намера да укажемо да се национално самопоуздање развија афирмацијом образовања. С обзиром на то да је код човека емотивни иступ корифеј амбиције и акције, знање је врло често могло да стимулише, осим емотивне одмерености, и емотивну исхитреност. Ова потоња претпостављала је самоувереност самопоуздању јер је била аргументовано ровита. Преображај самопоуздања у самоувереност, у конкретним историјским околностима борбе Срба за национално ослобођење, током прошлог века, умео је да буде одлучујући искорак према успеху, јер се није одустајало упркос препрекама које су, рационално сагледане, изгледале непремостиве.

Prof. SAŠA MARKOVIĆ, PhD
University of Novi Sad
Faculty of Education in Sombor
E-mail: milnik.markovic@gmail.com

THE NATIONAL IDEA OF SERBS – BETWEEN SELF-ASSURANCE AND SELF-CONFIDENCE

SUMMARY: The development of the national idea of the Serbs is a layered, complex and historically long-lasting phenomenon. Its composition abounds with a palimpsest of numerous ideas that emerged at different moments in the struggle for liberation and the formation of the state. Each of these layers is an expression of an interesting approach in which both the rational approach and the irresistible power of emotion are intertwined. The motive for patriotism is found in the romanticized notion of one's own past. Owing to the acceptance of education, the play could have been more appropriate to reality, but then it lacked the will to succeed in achieving an ambitious goal. It

could have become more imaginary, and then carried by idols, it tended to overcome complicated reality. At one point, self-confidence developed, at another, self-confidence did so. The border between them is not clearly visible and the exclusive choice for one of them could have prevented national development. The way out of the contradiction is to face the national idea of the Serbs and its expression, without ideological admixtures that glorify or deny it. The narrative we point out on this occasion emphasizes the rational control of the national idea within the limits of real geopolitical circumstances, which does not ignore patriotic emotion in the fight for its realization, but rejects the hasty exaltation and unrestraint in its manifestation. In that way, pretentiousness and nationalist arrogance are not allowed as a kind of justified request for respecting the national interests of Serbs.

KEYWORDS: nation, idea, Serbs, education